

Kurtuluş Teolojisi Hareketi Üzerine Bir İnceleme: Latin Amerika Örneęi

A Study on the Liberation
Theology Movement: The Case of
Latin America

Akın Üstünyer

Bağımsız Araştırmacı, Dinler Tarihi Bilim Uzmanı

akinustunyer@gmail.com & <https://orcid.org/0000-0002-2377-3482>

Makale Türü Article Type	Arařtırma Makalesi Research Article
Geliř Tarihi Date Received	30.11.2020
Kabul Tarihi Date Accepted	04.03.2021
Yayın Tarihi Date Published	30.06.2021
Atıf Citation	Akın Üstünyer. "Kurtuluş Teolojisi Hareketi Üzerine Bir İnceleme: Latin Amerika Örneęi". <i>Oksident</i> 3/1 (2021): 31-55.
İntihal Plagiarism	Bu makale, <i>Turnitin</i> yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by <i>Turnitin</i> and no plagiarism detected.
Doi	https://doi.org/10.51490/oksident.833774

Öz

Katolik Hıristiyanlığın hakim olduğu Latin Amerika kıtasında 1960'lı yıllarda insanların sosyo-ekonomik haklarını savunan Kurtuluş Teolojisi (Liberation Theology) hareketi ortaya çıkmıştır. Söz konusu teoloji, manevi kurtuluştan (salvation) çok dünyevi kurtuluşu (sosyal ve ekonomik) hedeflemesi açısından Roma Katolik Kilisesi'nden farklılaşmaktadır. Aynı zamanda Latin Amerika kıtasındaki bu hareket; yoksulların, fakirlerin, işsizlerin, topraksız çiftçilerin ve şehirlerdeki gecekondü mahallelerinde unutulmuş Hıristiyanların bir isyanıdır. Bu isyan hareketini teologlar ve din adamları destekleyerek Marksist ideolojide yer alan "praxis" (eylem/uygulama) kavramını ön plana çıkarmışlardır. Bu kavram doğrultusunda yerel kiliseler içerisinde "Taban Cemaatleri" kurulmuştur. Kurtuluş Teolojisi hareketi ortaya çıktığı günden bugüne kadar birçok değişime uğramıştır. Biz de bu çalışmamızda Kurtuluş Teolojisi adındaki halk hareketinin nasıl ortaya çıktığını, işlevini gerçekleştirirken nelere başvurduğunu, hangi aşamalardan geçtiğini ve bugün hangi konumda olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, Latin Amerika, Kurtuluş Teolojisi, Kurtuluş, Fakirlik, Marksizm.

Abstract

In the Latin American continent dominated by Catholic Christianity, the Liberation Theology movement, which defended people's socio-economic rights, emerged in the 1960s. This theology differs from the Roman Catholic Church in that it targets earthly salvation (social and economic) rather than spiritual salvation. At the same time, this movement in the Latin American continent is a revolt of the poor, the unemployed, the landless farmers, and the Christians forgotten in the slums of the cities. Theologians and clergy supporting this rebellion movement have highlighted the concept of "praxis" (action/practice) in Marxist ideology. In this context, "Base Congregations" were established within local churches. The Liberation Theology movement has undergone many changes since the day it emerged. This study tried to reveal how the public movement called Liberation Theology emerged, what it applied to while fulfilling its function, which stages it went through, and what position it is in today.

Keywords: History of Religions, Christianity, Latin America, Liberation Theology, Liberation, Poverty, Marxism.

Özet

Kurtuluş Teolojisi, Latin Amerika kıtasında 1960'lı yıllarda ortaya çıkan bir halk hareketidir. Bu teoloji sosyo-ekonomik olarak güçsüz olan fakir halkın haklarını savunmak için ortaya çıkmış ve insanların dünyevi kurtuluşunu hedeflemiştir. Ancak Kurtuluş Teolojisi (Liberation Theology), Roma Katolik Kilisesi bünyesinde bulunan manevi kurtuluşu hedefleyen "Salvation Theology" ile karıştırılmamalıdır. "Salvation" İngilizcede manevi kurtuluşu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. "Liberation" ise, insanın özgürlüğü anlamındaki kurtuluşu ifade etmek için kullanılır. Bu anlamda Kurtuluş Teolojisi sosyal ve ekonomik sıkıntıları olan insanların haklarını savunmak için ortaya çıkmış bir özgürlük hareketidir. Kurtuluş Teolojisi her ne kadar dünyevi kurtuluşu hedeflese de arka planında manevi kurtuluşu da barındırmaktadır. Arka planında barındırdığı manevi kurtuluşu ise Kitab-ı Mukaddes'in Marksist yorumuna dayandırmaktadır. Ortaya çıktığı yıllarda Latin Amerika kıtasında kurtuluşu hedefleyen pek çok teoloji söz konusuydu. Ancak bizim bu çalışmamızda ele aldığımız Kurtuluş Teolojisi, uygulamaları ve işlevleri bakımından diğer teolojilerden ayrılarak ön plana çıkmaktadır. Marksist ideolojiyi benimsemiş Latin Amerika'daki diğer teolojilerden ayrılır.

Hıristiyanlığın aktif cemaatlerinden biri olan Cizvit tarikatına mensup din adamları kıtadaki kurtuluş meşalesini yakmışlardır. Onlar bu meşaleyi Marksizm içindeki "praxis" ve "sınıf mücadelesi" ilkelerini kullanarak ve kilisenin tabanında bir topluluk oluşturarak yakmışlardır. Doğru eylemi doğru imandan daha önemli gören teologlar, Marksizmin Latin Amerika kıtasındaki yoksulluğu ortadan

Summary

Liberation Theology is a public movement that emerged in the Latin American continent in the 1960s. This theology emerged to defend the rights of the poor people who were socio-economically weak and aimed at the earthly liberation of the people. However, Liberation Theology should not be confused with the "Salvation Theology" that aims at spiritual salvation within the Roman Catholic Church. "Salvation" is a concept used in English to express spiritual salvation. "Liberation" is used to express liberation in the sense of human freedom. Thus, Liberation Theology is a freedom movement that emerged to defend the rights of people who have social and economic problems. Although Liberation Theology aims at worldly liberation, it is a theology that includes spiritual salvation in its background. The spiritual salvation it contains in its background is based on the Marxist interpretation of the Bible. In the years that it emerged, many theologies aimed at liberation in the Latin American continent. However, Liberation Theology, which we discussed in this study, stands out in terms of its applications and functions. It differs from other theologies in Latin America by its adoption of Marxist ideology.

Clergy members of the Jesuit sect, one of the active communities of Christianity, lit the torch of liberation on the continent. They lit this torch using the principles of "praxis" and "class struggle" in Marxism and creating a community at the Church's base. Theologians, who regarded right action as more important than right faith, believed that Marxism was the only ideology that could eradicate poverty in the Latin American

kaldırabilecek yegane ideoloji olduğuna inanmışlardır. Bu doğrultuda arka planda kalmış olan kıtadaki yoksulluk gerçeğini gün yüzüne çıkarmak adına Latin Amerika Piskoposlar Konferansı (CELAM), Medellin Konferansı ve Puebla Konferansı gibi toplantılar düzenlenmiştir. Roma Katolik Kilisesi'nin yoksullar için bir şey yapmamış olması Kurtuluş Teolojisinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özellikle II. Vatikan Konsili'nde alınan kararlar sonucunda, Kilisenin Orta Çağ'daki uygulamalarını bırakıp "çağa ayak uydurmak" hedefiyle birlikte teolojinin seyri değişmiştir çünkü yoksulları görmezden gelen Kilise, "yoksulların kilisesi" olma yolunda emin adımlar atmaya başlamış ve tüm Hıristiyanları bir çatı altında birleştirme kararı almasıyla bu teolojinin gelişimine kısmen katkı sağlamıştır.

Tüm bu olaylar gerçekleşirken Kurtuluş Teolojisine karşı şiddetli eleştiriler hem Latin Amerika kıtasından hem de Roma Katolik Kilisesinin içinden gelmiştir. Roma Katolik Kilisesi'nin eleştirisi söz konusu teolojinin Marksist ideolojiyi benimsemesidir. Latin Amerika kıtasındaki eleştiri ise bu teolojinin sadece yoksulları ve yoksulluğu kapsamaması açısından eksik ve yetersiz bir teoloji olmasıdır. Kurtuluş Teolojisine karşı çıkan yalnızca toplumun belli bir kesimi yahut Roma Katolik Kilisesi değildir. Devletler de Kurtuluş Teolojisine karşı tavır almıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri Latin Amerika kıtasında ortaya çıkan bu halk hareketinden büyük rahatsızlık duymuştur. Hatta bu halk hareketine karşı ideolojik bir kampanya başlatarak dış politikasını korumak adına belge yayınlamıştır. 21.yüzyılda ise Papa Francis'in bu teolojiyi halen daha devam ettirdiğini

continent. In this context, meetings such as the Episcopal Conference of Latin America (CELAM), the Medellin Conference, and the Puebla Conference were held to bring to light the reality of poverty in the continent, which has remained in the background. The fact that the Roman Catholic Church did nothing for the poor was instrumental in the emergence of Liberation Theology. As a result of the decisions taken in the Second Vatican Council, the course of theology changed with the aim of "keeping up with age" by abandoning the practices of the Church in the Middle Ages. The Catholic Church, which ignored the poor for centuries, took significant steps towards becoming a "church of the poor" and tried to unite all Christians under one roof. These steps of the Catholic Church contributed in part to the development of Liberation theology.

While all these events were taking place, severe criticism of Liberation Theology came from the Latin American continent and the Roman Catholic Church. The criticism of the Roman Catholic Church is that the theology adopts Marxist ideology. The criticism in the Latin American continent is that this theology is incomplete and inadequate in terms of covering only the poor and poverty. It is not only a particular segment of society or the Roman Catholic Church that opposes Liberation Theology. States also took a stand against Liberation Theology. The United States of America was especially disturbed by this public movement that emerged in the Latin American continent. The US even issued a document to protect an ideological campaign against this public movement. In the 21st century, some state that Pope Francis continues this

ifade edenler olduğu kadar söz konusu teolojinin değişen ve gelişen dünyayla birlikte başarısız olduğunu dile getirenler de vardır.

theology, and those state that the theology has failed with the changing and developing world.

Giriş*

Tüm dinlerin en temel ve en hakiki gayesi insanları kurtuluşa ulaştırmaktır. Kurtuluş, Karşılaştırmalı Dinler Tarihinin ve Fenomenolojinin temel kavramlarından biri olup “dinin canlı kalbi” olarak tanımlanır.¹ Bununla birlikte dinler kurtuluşu tanımlamak ve kurtuluşa ulaşmak açısından birbirinden farklıdırlar. Hıristiyanlıkta kurtuluş, Kitab-ı Mukaddes geleneğinden gelen sosyal ve siyasal yönü olan bir kavramdır. Aynı zamanda bu kavram Latincedeki “emniyet”, “esenlik” (salus, salvus) kelimesinden türeyen “kurtuluş” (salvation)² kelimesidir. Ancak bunun yanı sıra “keffaret olma” (redemption)³, “aklanmak”, “yargılanma” (justification)⁴, “kurtulma” (deliverence), “özgürleşme” (liberation) gibi kavramlar da Hıristiyanlıkta kurtuluşu ifade etmek için kullanılan kavramlardır. Tüm bunlara ek olarak Grekçedeki “soteria” kelimesinden türeyen “kurtuluş öğretisi” anlamına gelen “soteriology” kavramı da kullanılmaktadır. “Soteriology” insanın kurtuluş yolundaki tanrısal faaliyetlerinin tümünü ifade eden bir kavramdır.⁵

Hıristiyanlık tarihine baktığımızda dönem dönem farklı kurtuluş teorilerinin ortaya atıldığını görürüz. Kitab-ı Mukaddes’te kurtuluş

* Bu çalışma yazarın “Hıristiyanlıkta Kurtuluş Teolojisi” başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Fuat Aydın, “Dinlerde Kurtuluş Anlayışı (Teorik Bir Giriş Denemesi)”, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2015): 71-79.

² Salvation kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. T. B. Kilpatrick, “Salvation”, *The Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (Edinburg: Kessinger Publishing Co, 1998), 11: 110-131.

³ Redeption kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Jaroslav Pelikan, “Christianity”, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan & Free Press, 1987), 3: 356-357.

⁴ Justification kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Karl Rahner ve Adolf Darlap, “Justification”, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan & Free Press, 1987), 8: 215-219.

⁵ Ninian Smart, “Soteriology”, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan & Free Press, 1987), 13: 418-423.

(salvation) manevi bir öneme sahiptir.⁶ Ancak bizim bu çalışmada üzerinde duracağımız konu “Salvation Theology” değil “Liberation Theology”dir. Daha önce ifade edildiği üzere “Liberation” özgürlük, diriliş gibi anlamlarda kullanılır. “Özgürleşme” (liberation) kavramı, arka planında manevi kurtuluşu hedefleyen ve bu kurtuluşa ulaşabilmenin dünyada bulunan yoksulluktan, sefaletten ve açlıktan kurtulmayla gerçekleşeceğini ifade eden bir kavramdır. Aynı zamanda baskıdan kurtulmayı ifade eden bir kavram olmasıyla birlikte insanların dinden uzaklaşmasını ortadan kaldıran, iyi haber, neşeli duyuru gibi anlamlara gelen evanjelik bir kavramdır.⁷

Bu çalışmada Latin Amerika kıtasındaki⁸ yoksul, işsiz, gecekondulu mahallelerinde yaşayan insanların yani ötelenmiş Hıristiyanların adalet arayışının sesi olan Kurtuluş Teolojisini ele alacağız. Dünü ve bugünüyle ele alacağımız bu teolojinin nasıl bu kadar çok ses getirdiğine cevap verirken neden bugün varlığını devam ettiremediğine cevap aranmaya çalışılacaktır.

1) Kurtuluş Teolojisi Nedir?

1960’lı yıllarda Latin Amerika’da ortaya çıkan Kurtuluş Teolojisi, kıtadaki yoksulların, işsizlerin, köylülerin ve çiftçilerin haklarını savunan bir halk teolojisidir. 1960’lı yıllar ve öncesinde, Latin Amerika kıtasında benzer teolojiler söz konusuydu. Ancak Kurtuluş Teolojisi, Marksist ideolojiyi benimsemesiyle birlikte Umut Teolojisi ve Politik Teoloji gibi diğer teolojilerden ayrılmıştır.

Kurtuluş Teolojisi Latin Amerika kıtasındaki insanlar için farklı anlamlar yüklenmiş bir teolojidir.⁹ Kurtuluş Teolojisinin fikir babası olarak kabul edilen Gustavo Gutierrez¹⁰ için kurtuluş, Latin Amerika

⁶ Harold O. J. Brown, “What is Liberation Theology?”, *Liberation Theology*, ed. Ronald H. Nash (Michigan: Mott Media, 1984), 7.

⁷ Leonardo Boff & Clodovis Boff, *Introducing Liberation Theology*, çev. Paul Burns (New York: Orbis Books, 1989), 24-91.

⁸ Latin Amerika kıtasından maksat Brezilya, Bolivya, Arjantin, Şili, Peru, Kolombiya, Ekvator, Venezuela, Paraguay ve Uruguay ülkelerinin yanı sıra Orta Amerika’da yer alan Guatemala, Nikaragua ve Küba ülkeleridir.

⁹ Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı? İnsan mı? Çağdaş Hıristiyan Düşüncesinde İsa-Masih’in Konumu Sorunu* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 77; Kurtuluş Teolojisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. P. Berryman ve J. P. Hogan, “Liberation Theology in Latin America”, *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson & Joann Cerrito (Washington: Thomson Gale, 2003), 8: 546-550.

¹⁰ Kurtuluş Teolojisi’nin fikir babası olarak kabul edilir. 8 Haziran 1928 yılında Peru’nun Lima şehrinde dünyaya gelen Gutierrez, ilahiyatçı ve aynı zamanda Dominiken Tarikatı’na bağlıdır. Hıristiyanların sivil-politik işlere karışarak

halkının yeni duruşunu ifade eden bir kavramdır.¹¹ Chistopher Rowland'a göre Kurtuluş Teolojisi, sadece bir şeyleri okuyup anlamak değildir. Okuyup anlamanın yanı sıra hayata uygulamak, kıtadaki yoksulluğu, ezilmişliği, ekonomik ve sınıfsal sıkıntıları ortadan kaldırmaktır.¹² Leonardo Boff¹³ Kurtuluş Teolojisini Latin Amerika'da bu fikir hareketi ortaya çıkmadan evvel Hıristiyanların hayatlarına uyguladıkları yaşantının bir yansıması olarak yorumlar.¹⁴ Kathy Nadeau'ya göre bu

ezilenlere ve yoksullara yardım etmesi gerektiğini vurgulamış ve bunun Hıristiyanlığın bir görevi olduğunu ifade etmiştir. 1959 yılında papaz olarak görev almıştır. Peru'daki Iglesia Cristo Redentor'da (Kurtarıcı İsa Kilisesi) rahiplik yaptı. 1974 yılında Lima'da fakirleri korumak ve onlara yardım etmek amacıyla Bartolome de Las Casas Enstitüsünü kurdu. 1993 yılında Fransız Şeref Lejyonu'na üye olan Gutierrez, 1995 yılında Peru Dil Akademisi'ne, 2002 yılında da Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'ne girdi. Dünya çapındaki kurumlar tarafından sayısız ödül ve fahri unvanlar alan Gutierrez, birçok eser kaleme aldı. Hiç şüphesiz bu eserlerin arasında en önemlisi, 1971 yılında yazmış olduğu Kurtuluş Teolojisi'nin fikir yapısını oluşturan "Teología de la Liberación" adlı eserdir. Gutierrez, yazdığı bu eserle yoksullarla dayanışma içinde bulunan yeni bir maneviyat fikri öne sürdü. Aynı zamanda Kilise'nin de sosyal ve ekonomik yapıya sahip kurumları, sosyal adalete davet etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Olle Kristenson, *Pastor In The Shadow Of Violence: Gustavo Gutiérrez as a Public Pastoral Theologian in Peru in the 1980s and 1990s* (Upsala: Uppsala Universitet, 2009), 89-191.

¹¹ Gustavo Gutierrez, *A Theology of Liberation History, Politics and Salvation*, çev. Caridad Inca & John Eagleson (New York: Orbis Books, 1973), 54-84.

¹² Christopher Rowland, Giriş: Kurtuluş Teolojisi, çev. Mehmet Fatih Karakaya & Sevinç Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 22.

¹³ 14 Aralık 1938 yılında Brezilya'nın Concordia şehrinde dünyaya gelen Leonardo Boff, öğretmen bir babanın oğludur. 1952 yılında Rio-Negro'da *Seminary of St. Luis de Tolosa*'da okudu. 1958 yılında *Agudos'ta Seminary of St. Antonio*'da çalışmalarda bulunmuştur. 1959 yılında *Convent of St. Francis of Assisi*'de papaz adayı oldu. 1960'lı yıllarda Curitiba'daki *Faculdade de Filosofia, Provincia Imaculada Conceição*'da ve Petropolis'teki *Jesuit Institute of Philosophy and Theology* okullarında ilahiyat ve felsefe okudu. Aynı zamanda 15 Aralık 1964 yılında Fransisken Tarikatı'nda rahip olarak görevlendirildi. Boff, 1970'li yıllarda Avrupalıların üretmiş olduğu öğretilerin dışında Latin Amerika'nın yerli teolojiye ihtiyacını vurguladığı *Portekizceden Jesus Christ Liberator* (Kurtarıcı İsa Mesih) olarak çevrilen kitabı yazdı. Ayrıca bu kitapta İsa'yı, yoksulların yanında yer alan aktivist-sosyal bir devrimci olarak tanımlamıştır. 1992 yılında yazdıklarından dolayı Vatikan tarafından susturulmaya çalışılınca rahiplikten istifa etti. 1993 yılında Rio de Janerio Eyalet Üniversitesi'nde Etik, Felsefe ve Ekoloji profesörlüğü yaptı. 2001 yılında emekli oldu. Kurtuluş Teolojisinin 1980'li yıllardan bu yana imesini kaybetmesine karşın Boff bu davaya kendini adanmış için çalışmalarına halen devam etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rudolf Von Sinner, "Leonardo Boff – a Protestant Catholic", *Cultural Encounters* 3/2 (2007): 9-25.

¹⁴ Micheal Löwy, *Marxizm ve Din Kurtuluş Teolojisi Meydan Okuyor*, çev. İrfan Cüre (İstanbul: Belge Yayınları, 1996), 41.

teolojinin amacı yalnızca toplumdaki sosyo-ekonomik düzeni sağlamak değil aynı zamanda bu düzeni bozan etmenleri de ortadan kaldırmaktır. Ona göre bu teoloji ahlâkî bir sistem olmasının yanı sıra yoksulların yanında yer alan İsa'nın ve Tanrı'nın hikayesi olarak görülür.¹⁵ Tüm bunlara ek olarak Kurtuluş Teolojisi, İsa'yı bir devrimci olarak gören, Latin Amerika kıtasında Hıristiyanlık ile Marksist ideolojiyi uzlaştırma hedefinde olan bir teolojidir.¹⁶

Söz konusu teoloji her ne kadar akademik camiada tartışılarak ortaya atılmış bir fikir olsa da aslında Hıristiyanların pratik hayata yansıtılmak istediği bir kilise teolojisidir.¹⁷ Bu bakış açısıyla ele alındığında Kurtuluş Teolojisi kimilerine göre teolojideki son nokta kimilerine göre de politik bir tehlike olarak nitelendirilir.¹⁸

2) Kurtuluş Teolojisinin Doğuşu

Kurtuluş Teolojisi her ne kadar 1960'lı yıllarda ortaya çıkmış olsa da söz konusu teolojiyi daha iyi anlayabilmek adına 1930'lu yıllara da göz atmak gerekmektedir. Çünkü 1930'lu yıllar Latin Amerika kıtası için sanayileşmenin, köylerden kente göçün, ulaşım-iletişim araçlarının ve ekonomik kalkınmanın başladığı yıllardır.¹⁹ Latin Amerika kıtasında Kurtuluş Teolojisinin tarihsel kökeni ilk sömürge faaliyetleriyle birlikte başlayan evanjelist ve misyonerlerin peygamberlik anlayışına dayanmaktadır. Toplumsal ve siyasî kökeni ise 1950'li ve 1960'lı yıllarda milliyetçi hükümetlerin endüstriyel girişimlerde bulunmasına dayanmaktadır. Gerçekleştirilen bu endüstriyel girişimler orta sınıf ve kentlerdeki proleteriyaya fayda sağlarken kentlerde gecekondu mahallelerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu olaylar zinciri sonunda sosyo-ekonomik dengenin sağlanması adına halk hareketleri ve devrimler başlamıştır.²⁰

¹⁵ Kathy Nadeau, "Cultural Resources for Theologies of Liberation: Local Responses to Global Challenges", *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/1 (2002): 1-3.

¹⁶ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 205.

¹⁷ Ramazan Yazıcı, "Kurtuluş Teolojisi'nden Hareketle İslami Bir Kurtuluş Teolojisi İmkânı", *Tezkire, Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi* 40/1 (2004): 68.

¹⁸ Paul E. Sigmund, *Liberation Theology At The Crossroads Democracy or Revolution?* (New York: Oxford University Press, 1990), 5.

¹⁹ Hüseyin Ahsen Akdal, *Kurtuluş Teolojisi Hareketinin Düşünsel ve Toplumsal Kaynakları* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 15.

²⁰ Boff & Boff, *Introducing Liberation Theology*, 66-67.

1960'lı yıllarda Cizvitler, Katolik Kilisesi üzerindeki etkisini arttırmak ve otoriteyi ele geçirmek için Roma Katolik Kilisesi ile mücadele içindeydi. Cizvitler o yıllarda Roma Katolik Kilisesinin otoritesini yok saymak adına “Kurtuluş Teolojisi” fikrini ortaya atmışlardır.²¹ Buna ek olarak kıtadaki yerel kiliselerde bir dizi değişiklikler başlamıştır. Birçok kilise örgütü kurulmaya başlanmış, halkın yaşam şartlarını iyileştirmek için eğitici radyo programları düzenlenmiştir. Tüm bunlar kurtuluş fikrinin teorik temellerinin atıldığıının göstergesidir.²²

Latin Amerika'da Kurtuluş Teolojisi fikrinin ortaya çıkışı yoksulluğun beraberinde getirdiği dışlanmayla birlikte olmuştur. Bu fikre göre manevi kurtuluş, kendini dine adamakla değil toplumdaki sınıf mücadelesini ve yoksulluğu ortadan kaldırmakla gerçekleşecektir. Bu, kurtuluşu savunan teologlar için “hakikatin sesi” olmak demektir. Hakikatin sesi olmak amacıyla kapitalizme ağır eleştiriler getirirken Marksist ideolojiyi benimsemişlerdir. Halkın yoksulluk seviyesini ancak marksizmle ortadan kaldıracaklarına inanmışlar ve bunu dini yaşantılarına yansıtmışlardır.²³ Görüldüğü üzere Kurtuluş Teolojisinin ortaya çıkışı kutsal kitap değil doğrudan hayatın kendisidir. Hatta açlık, acı, sefalet ve ölümdür.²⁴

3) Kurtuluş Teolojisi ve Kitab-ı Mukaddes

Bütün dinlerin içinde yer alan Kurtuluş Teolojisi gibi özgürlükçü halk hareketleri o dinin kutsal kitabının yorumlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Latin Amerika kıtasında Hıristiyan camianın bünyesinde bulunan Kurtuluş Teolojisi de Kitab-ı Mukaddes'in yorumlanmasıyla şekillenmiştir.²⁵

Kurtuluş Teolojisi için Kitab-ı Mukaddes'in yalnızca bir kitabı değil bütün kitapları önem taşımaktadır. Fakat kölelerin dinî ve siyasi açıdan özgürlüklerini anlatan Çıkış (Exodus) kitabı ve yoksul halkın kendi haklarını savunmasını anlatan Peygamberler kitabı ayrıca önem taşımaktadır. Bunlara ek olarak İnciller, Havarilerin Mektupları ve Vahiy

²¹ Ali Murat Yel, “Geleneğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler”, *Divan Dergisi* 3/5 (1998): 33.

²² Boff & Boff, *Introducing Liberation Theology*, 67-68.

²³ Rowland, “Giriş: Kurtuluş Teolojisi”, 7.

²⁴ Rowland, “Giriş: Kurtuluş Teolojisi”, 21.

²⁵ Gerald West, “İncil ve Yoksullar: Teolojisi Uygulamanın Yeni Yolu”, çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 156.

kitapları toplumun kurtuluşunu ve özgürlüğünü anlatmaları bakımından değerlidir.²⁶

Kurtuluşu savunan teologlar için Latin Amerika'da kurtuluşu inşa etmeye Çıkış bölümündeki "Musa İsrailoğullarına bu cümleleri tekrar ettiği halde içinde buldukları köleliğin ağır şartları yüzünden onu dinlememişlerdi" (Çıkış, 6: 9) mesajıyla başlanmıştır.²⁷ Aynı zamanda İsrailoğullarının Mısır'daki kölelikten kurtulmaları anısına kutladıkları fısıh bayramı kurtuluşu savunan teologlar için de özgürlüklerini ifade eden bir bayramdır.²⁸ Bunlara ek olarak Markos İncil'inde "devenin bir iğne deliğinden geçmesinin bir zenginin cennete girmesinden daha kolay" (Markos 10:25) olduğu ve Luka İncil'inde "İsa ona tilkinin ini, kuşların yuvası var ama İsrailoğullarının başını yaslayacak bir yeri yok dedi" (Luka 9:58) ayetleri kurtuluşu savunan teologlar tarafından "fakirlik hareketi" olarak yorumlanmıştır.²⁹

Gutierrez Kitab-ı Mukaddes'te bahsi geçen Tanrı'nın insanın özgürlüğünden yana olan bir Tanrı olduğunu ifade eder. Aynı zamanda her ne kadar özgürlüğün ve adaletsizliğin ortadan kalkmasını siyasî yapılar ima etmiş olsa da aslında Kitab-ı Mukaddes'in de istediği en temel şey budur.³⁰ Kutsal kitabı yorumlamaktan çok kutsal kitabın ışığında hayatı yorumlayan³¹ kurtuluşu savunan teologlar, İsrailoğullarını kölelikten kurtaran "Yoksulların Tanrısı" inancını Kurtuluş Teolojisi fikriyle yeniden keşfetmişlerdir.³²

4) Taban Cemaatleri

Kurtuluş Teolojisini diğer teolojilerden ayıran en önemli özelliği pratik yönünün ön planda olmasıdır. Zira "Hakikati anlamak hakikati yapmaktır. İsa'yı anlamak onu takip etmek yani onun hayatını örnek almak demektir. Tanrı'yı anlamak adalet yolunda Tanrı ile beraber yürümektir."³³ Kurtuluş fikrinin içinde bu anlayışla hareket eden Taban Cemaatleri, "kurtuluşun bayrağını taşıyan gruplar" olarak nitelendirilmektedir.³⁴

²⁶ Boff & Boff, *Introducing Liberation Theology*, 35.

²⁷ Yazçıçek, "Kurtuluş Teolojisi'nden Hareketle İslami Bir Kurtuluş Teolojisi İmkani", 69.

²⁸ Gutierrez, *A Theology of Liberation History, Politics and Salvation*, 89-90.

²⁹ Yel, "Geleneğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler", 47.

³⁰ Gutierrez, *A Theology of Liberation History, Politics and Salvation*, 69-86.

³¹ Vicencio, "Kurtuluş ve Yeniden Yapılanma: Tamamlanma mış Program", 299.

³² Arthur F. McGovern, "Gustavo Gutiérrez, An Introduction to Liberation Theology by Robert McAfee Brown", *Journal of Church and State* 33/1, (1991): 143.

³³ Aydın, *İsa Tanrı mı? İnsan mı?*, 79-80.

³⁴ Gutierrez, *A Theology of Liberation History, Politics and Salvation*, 55.

Aynı inancı savunmaları, aynı kiliseye mensup olmaları ve kilisenin tabanını temsil etmeleri açısından bu şekilde isimlendirilmişlerdir.³⁵ Ancak bu grubun nerde ve ne zaman ortaya çıktığı tartışmalıdır. Kimilerine göre Taban Cemaatleri ilk olarak 1960'lı yılların başında Brezilya'da kimilerine göre ise Panama'da 1963 yılında ortaya çıkmıştır.³⁶

Hayatın her aşamasında yer alan Taban Cemaatleri yaptıkları faaliyetler ile sosyal yaşantı arasında bağlantı kurmayı hedeflemişlerdir.³⁷ Aynı zamanda papazlar ile insanlar arasında bir bağ oluşturmak, ezilenler ile ezenler arasındaki sınıfsal mücadeleyi ele alarak bunun toplumsal ve ekonomik değerlendirmesini yapmak gibi görevleri vardır.³⁸ Michael Löwy'e göre dinî ve sosyal göreve sahip Taban Cemaatleri gönüllü papazların ve piskoposların girişimleriyle oluşturulmuş küçük gruplardır.³⁹

Taban Cemaatlerinin oluşturulmasının arka planında yer alan şey insanı kurtuluşa götürmek için İsa'ya olan inancın tek başına yeterli olmaması, bu inancın yanında eylemin de olmasıdır. Zira kurtuluşu savunan teologlar için önem arz eden husus İsa'ya ve Tanrı'ya doğru imandan (orthodoxy) çok hayata uygulanan doğru davranıştır (orthopraxy).⁴⁰

Bu anlayışla ele alındığında Taban Cemaatleri kurtuluşu savunan teologlar tarafından Roma Katolikliğini düzene koyacak yeni bir kilise, sosyal ve siyasî olarak Latin Amerika halkını düzelterek bir dönüşümün temeli olarak nitelendirilmiştir.⁴¹

³⁵ İsyanyolcası "Comunidades Eclesiales de Base" olan Taban cemaatleri, ruhban sınıfının dışında kilise yapılanmasında yer alan topraksız köylüler, işsizler, ev kadınları, yoksulları ve tarım işçilerini kapsamı bakımından bu şekilde isimlendirilmektedir. Türkçeye "Dini Taban Cemaatleri" veya "Kilise Taban Cemaatleri" olarak çevrilmektedir. Bkz. Löwy, Marksizm ve Din Kurtuluş Teolojisi Meydan Okuyor, 132.

³⁶ Sigmund, Liberation Theology At The Crossroads Democracy or Revolution?, 29.

³⁷ Ergun Aydınöğlü, Brezilya İşçi Partisi Deneyimi (İstanbul: Belge Yayınları, 1991), 99.

³⁸ Charles Villa-Vicencio, "Kurtuluş ve Yeniden Yapılanma: Tamamlanmamış Program", çev. M. F. Karakaya ve S. Altınçekiç, Kurtuluş Teolojisi, ed. Christopher Rowland, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011), 299-300.

³⁹ Löwy, Marksizm ve Din Kurtuluş Teolojisi Meydan Okuyor, 131.

⁴⁰ Aydın, İsa Tanrı mı? İnsan mı?, 83.

⁴¹ Sigmund, Liberation Theology At The Crossroads Democracy or Revolution?, 188.

5) Yoksulluğa Karşı Mücadelenin İzdüşümü: Latin Amerika Piskoposlar Konferansı (CELAM)

1955 yılında Roma Katolik Kilisesinin izniyle Brezilya'da "Latin Amerika'nın II. Vatikan'ı"⁴² olarak isimlendirilen "Latin Amerika Piskoposlar Konferansı" (CELAM) düzenlenmiştir.⁴³ Gerçekleştirilen bu konferans, II. Vatikan Konsilinden sonra ancak dikkate alınmış bir konferanstır.⁴⁴ Rio de Janeiro'da toplanan bu konferans Papalık tarafından düzenlenmiş, Latin Amerika'daki rahiplerin sayıca yetersizliği, halkın ekonomik açıdan kötü durumu, din eğitimi ve toplumsal konuları esas almıştır.⁴⁵ Ancak bu konferansta din adamlarının önemle üzerinde durduğu iki konu vardı. Bunlardan ilki, kıtada var olan zulme karşı devrimci ruha bürünerek dünyevi kurtuluşa ulaşmaktır. Diğeri ise Roma Katolik Kilisesinin yoksulların sorunlarına verdiği geleneksel cevaplara karşılık insanların sıkıntılarını ortadan kaldıracak modern cevaplar bulmaktır.⁴⁶

Sonuç olarak Sigmund'a göre bu konferansın aldığı en iyi netice 1968 yılında Medellin'de kıtadaki piskoposların toplanacağı ikinci bir konferans düzenleme kararıdır.⁴⁷

6) Medellin Konferansı

Latin Amerika Piskoposlar Konferansı Başkanı Don Manuel, 1968 yılında Kolombiya'nın Medellin şehrinde II. Vatikan Konsili'nin ışığında bir konferans düzenleme fikrini ortaya atmıştır. Medellin'de gerçekleştirilen bu toplantıda piskoposların verdikleri vaazlarda toplumun sıkıntılarını ele almaları ve dünya barışını sağlamak için çabalamanın gerekliliği kararları alınmıştır.⁴⁸ Bu açıdan ele alındığında Medellin Konferansı, Latin Amerika'da II. Vatikan Konsili'nin meydana getirdiği dinî ve toplumsal dönüşümün ortak noktasıdır.⁴⁹

⁴² Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, 205.

⁴³ Latin Amerika Piskoposlar Konferansı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sidney H. Rooy, "Cristianity: Cristianity in Latin America", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan & Free Press, 1987), 3: 387-398.

⁴⁴ Akdal, *Kurtuluş Teolojisi Hareketinin Düşünsel ve Toplumsal Kaynakları*, 29.

⁴⁵ Peter Hebblethwaite, "Kurtuluş Teolojisi ve Roma Katolik Kilisesi", çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 200.

⁴⁶ Aydınoğlu, *Brezilya İşçi Partisi Deneyimi*, 99.

⁴⁷ Sigmund, *Liberation Theology At The Crossroads Democracy or Revolution?*, 23.

⁴⁸ Gutierrez, *A Theology of Liberation History, Politics and Salvation*, 70-83.

⁴⁹ Segundo Galilea, "Latin America in the Medellin and Puebla Conferences: An Example of Selective and Creative Reception of Vatican II", çev. Matthew I.

Medellin Konferansının düzenlenmesindeki temel amaç, Roma Katolik Kilisesi'nin radikalleşen, gelişen ve değişen toplum karşısındaki otoritesini korumaktır. Ancak konferans sadece bu amaç için toplanmış değildir. Toplantıda üzerinde durulan bir diğer husus ise “selamet” (salvation) öğretisinin Latin Amerikalı yoksul halka nasıl aktarılacağıdır.⁵⁰ Aynı zamanda söz konusu konferansta Mesih figürü kurtuluş açısından değerlendirilmiştir. Fakat bu konu üzerine yeni bir şey koyulmamış olmakla birlikte kurtuluş kavramı için “salvation” ve “redemption” kavramlarının yerine “liberation” kavramı kullanılmıştır.⁵¹

Medellin Konferansı'nın teması “II. Vatikan'ın ışığında Latin Amerika'nın dönüşümü”dür.⁵² Bu konferansın Kurtuluş Teolojisine sağlamış olduğu en önemli ve en büyük katkı Latin Amerika kıtasındaki gerçeklikleri gün yüzüne çıkaran metinler ortaya koymasındadır.⁵³ Ancak Jon Sobrino, Medellin Konferansı'nın II. Vatikan Konsili'nden çok fazla bir şey ortaya koymadığını ifade eder.⁵⁴ Tüm bu anlattıklarımıza rağmen Medellin Konferansı'nın en çarpıcı yanı kıtadaki şiddetin tartışılması ve Latin Amerika Kilisesi'nin daha önce hiç üzerinde durmadığı “kurtuluş” ve “bağımlılık” kavramlarının ele alınmış olmasıdır.⁵⁵

Bu konferanstan 11 yıl sonra 1979 yılında Puebla'da Medellin Konferansının devamı niteliğinde sayılan Puebla Konferansı yapılmıştır. Puebla Konferansı'nda Medellin Konferansı'ndan daha kapsamlı bir şekilde yoksulluk teması ele alınmıştır.⁵⁶ 1968 ve 1979 yıllarında gerçekleştirilen bu iki konferans, Kurtuluş Teolojisini şekillendirmesi ve devrimci harekete katkı sağlaması açısından büyük önem arz etmektedir.⁵⁷

O'Connell, *The Reception Of Vatican II*, ed. Giuseppe Alberigo v.dğr. (Washington: The Catholic University of America Press, 1987), 61.

⁵⁰ Akdal, *Kurtuluş Teolojisi Hareketinin Düşünsel ve Toplumsal Kaynakları*, 30.

⁵¹ Jon Sobrino, *Jesus The Liberator: A Historical-Theological Reading of Jesus of Nazareth*, İspanyolcadan çev. Paul Burns & Francis McDonagh (New York: Orbis Books, 1993), 17.

⁵² Gustavo Gutiérrez, “The Church and the Poor: A Latin American Perspective”, çev. Matthew I. O'Connell, *The Reception Of Vatican II*, ed. Giuseppe Alberigo v.dğr. (Washington: The Catholic University of America Press, 1987), 184-185.

⁵³ Gutierrez, *A Theology of Liberation History, Politics and Salvation*, 74.

⁵⁴ Sobrino, *Jesus The Liberator A Historical-Theological Reading of Jesus of Nazar*, 17.

⁵⁵ Sigmund, *Liberation Theology At The Crossroads Democracy or Revolution?*, 29.

⁵⁶ Galilea, “Latin America in the Medellin and Puebla Conferences: An Example of Selective and Creative Reception of Vatican II”, 69-71.

⁵⁷ Vicencio, “Kurtuluş ve Yeniden Yapılanma: Tamamlanmamış Program”, 290.

7) Kurtuluş Teolojisi ve Marksizm

Kurtuluş Teolojisi işlevini yerine getirme aşamasında birçok ideolojiden etkilenmiştir. Bunların başında Marksist ideoloji ve Post-Kolonyalizm düşüncesi gelmektedir.⁵⁸ Marksizm, Latin Amerika'ya İspanyol, Alman ve İtalyan göçmenler tarafından getirilmiştir. Komünizmin Latin Amerika kıtasında ortaya çıkmasıyla birlikte fakirlik kavramı Marksizmle analiz edilmeye başlanmıştır.⁵⁹

Kurtuluş Teolojisiyle Marksizm arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için kurtuluşu savunan teologların Marksist kavramları hangi anlamda ele aldıklarını bilmek gerekmektedir. Kurtuluşu savunan teologlar için “sosyal bir analiz aracı” olarak görülen Marksizm, bunun yanı sıra toplumun gerçekliğini ortaya koyan sosyal bir bilimdir.⁶⁰ Ayrıca bu teologlar Marksizmi yoksullarla ve onların sorunlarıyla ilişkilendirerek yalnızca bir araç olarak kullanmışlardır. Yani Kurtuluş Teolojisi ezilen halkın hakkını savunabilmek ve insanların sıkıntılarına çözüm getirebilmek için Marksist ideolojiyi kullanmışlardır. Onlar için Marx bir rehber olmayıp yalnızca aynı yolda yürüdükleri bir yol arkadaşıdır.⁶¹

8) Yoksullar ile Kilise Arasındaki Bağ: II. Vatikan Konsili

1900'lü yıllarda siyasi ve sosyal hayatta birtakım gelişmeler kendini göstermiştir. Buna rağmen Roma Katolik Kilisesi muhafazakâr tutumunu devam ettirmektedir. Ancak değişen ve gelişen Hıristiyan camianın içinde Kilisenin bu tutumu insanlar üzerindeki etkisini kaybetmesine neden olmaktadır. Kilise insanlar üzerindeki etkisini yitirmemek adına çözüm arayışına girmiş ve 1962 yılında II. Vatikan Konsili'ni toplamıştır.⁶²

II. Vatikan Konsili, Papa XXIII. John tarafından gerçekleştirilmiş “aggiornamento” yani “çağdaşlaşma/güncelleşme” hedefi olan ekümenik bir konsildir.⁶³ Papa XXIII. John II. Vatikan Konsili için “fakirlerin kiliseye dahil olması”, “Hıristiyan birliğinin tesis edilmesi” ve “modern

⁵⁸ Akdal, Kurtuluş Teolojisi Hareketinin Düşünsel ve Toplumsal Kaynakları, 81-82.

⁵⁹ Michael Löwy, Latin Amerika Marksizmi, çev. İrfan Cüre (İstanbul: Belge Yayınları, 1998), 13.

⁶⁰ Kenneth Aman, “Marxism(i) in Liberation Theology”, CrossCurrents 34/4 (1984): 427-429.

⁶¹ Boff & Boff, *Introducing Liberation Theology*, 28.

⁶² Akdal, Kurtuluş Teolojisi Hareketinin Düşünsel ve Toplumsal Kaynakları, 24-25.

⁶³ Bekir Zakir Çoban, *Türk Papa Papa John XXIII (Angelo Giuseppe Roncalli)* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 213-220.

dünyaya açık olmak” gibi temalar belirlemiştir.⁶⁴ Küba Devrimi gibi sosyal ve siyasal hareketlerden dolayı II. Vatikan Konsili’nde “halkın kilisesi” olmak için yoksullara ve fakirlere kilisenin kapılarının açılması kararı alınmıştır.⁶⁵ Bu kararın alınmasında önemli olan faktörlerin başında XX. yüzyılda ortaya çıkan yeni dini hareketlerin yoksullara sahip çıkması vardır. Bu yüzden Papa XXIII. John Kilisenin tüm Hıristiyanlığı kapsayan evrensel bir kilise olması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁶⁶

II. Vatikan Konsili’nde üç grup belge yayınlanmıştır. Bunlar arasında konumuzu ilgilendiren “Gaudium et Spes” isimli belgedir.⁶⁷ Bu belgeyle yoksullar ile Kilise arasında bir bağ oluşturularak ekonomik eşitsizlik kınanmış ve insan özgürlüğüne vurgu yapılmıştır.⁶⁸ Aynı zamanda Kitab-ı Mukaddes’te yer alan “yoksulların kilisesi” temasına yer verilmiş fakat önemli bir sorun olarak görülmemiştir.⁶⁹ Ancak yayınlanan bu belge Latin Amerika kıtasında fakir halkın dünyası olarak görülmektedir.⁷⁰

II. Vatikan Konsili, bazılarına göre “Kilisenin yapmış olduğu en büyük hata”⁷¹ olarak görülürken bazılarına göre “Kurtuluş Teolojisinin önünü açan”⁷² Hıristiyanlığın ihmal edilen fakat terk edilmemiş yönlerini iyileştiren bir konsildir.⁷³

9) Kurtuluş Teolojisine Karşı Oluşan Tepkiler

Gustavo Gutierrez ve kurtuluşu savunan diğer teologların başlatmış oldukları hareket Roma Katolik Kilisesi tarafından hoş karşılanmamıştır. Latin Amerika kıtasında gerçekleştirilmeye çalışılan bu halk hareketine karşı Roma Katolik Kilisesi’nin İnanç Doktrini Kutsal Kurulu “Kurtuluş

⁶⁴ Gutiérrez, “The Church and the Poor: A Latin American Perspective”, 171-175.

⁶⁵ Tom Moylan, “Mission Impossible? Liberation Theology and Utopian Praxis”, *Utopian Studies* 3/1 (1991): 22.

⁶⁶ Gustavo Gutierrez, “Kurtuluş Teolojisinin Kapsamı ve Görevi”, çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 41-42.

⁶⁷ Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, 197-198.

⁶⁸ Sigmund, *Liberation Theology At The Crossroads Democracy or Revolution?*, 18-19.

⁶⁹ Gutierrez, “The Church and the Poor: A Latin American Perspective”, 186-188.

⁷⁰ Galilea, “Latin America in the Medellin and Puebla Conferences: An Example of Selective and Creative Reception of Vatican II”, 65.

⁷¹ Çoban, *Türk Papa John XXIII*, 280-281.

⁷² Jeffrey L. Klaiber, “Prophets and Populists: Liberation Theology, 1968-1988”, *The Americas* 46/1 (1989): 4.

⁷³ Giuseppe Alberigo, “The Christian Situation after Vatican II”, çev. Matthew I. O’Connell, *The Reception Of Vatican II*, ed. Giuseppe Alberigo v.dğr. (Washington: The Catholic University of America Press, 1987), 1-2.

Teolojisinin Bazı Yönleri Üzerine Talimatlar” adında bir belge yayınlamıştır. Bu belge Kurtuluş Teolojisiyle alakalı Vatikan’ın yayınladığı tek resmi belgedir. İnanç Doktrini Kutsal Kurulu Başkanı, papa olduğunda XVI. Benedict ismini alacak olan Kardinal Joseph Ratzinger’dir. Ratzinger, Latin Amerika’da insanların sosyo-ekonomik olarak sıkıntıda olmasına karşı bir duruş sergilemiştir. Ancak ona göre bu baskılardan kurtulmak Kurtuluş Teolojisinin kullandığı Marksist ideolojiyle gerçekleşmeyecektir. Çünkü ona göre fakirlik, insanların günahlarından ötürü gerçekleşmektedir. Ratzinger bu görüşü “İsa ona şu karşılığı verdi: İnsan yalnız ekmekle yaşamaz, Tanrı’nın ağzından çıkan her sözle yaşar.” (Matta 4:4) ayetine dayanarak ortaya koymuş ve Latin Amerika’daki fakirliği soyut fakirlik olarak yorumlamıştır.⁷⁴

Roma Katolik Kilisesi’nin Kurtuluş Teolojisinin işlenişinde şiddetle karşı durduğu husus, Marksist ideoloji ve toplumdaki düzeni bozan “sınıf mücadelesi”dir. Kurtuluşu savunan teologlar her ne kadar Marksist ideolojinin faydalı yönlerini kullandıklarını ifade etseler de Joseph Ratzinger’e göre Hıristiyan düşüncesine uymayan bu ideoloji hiçbir şekilde kullanılmamalıdır. Çünkü Marksizmdeki “sınıf mücadelesi” toplum içinde şiddetin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Kilise’nin Kurtuluş Teolojisini eleştirdiği bir diğer husus ise Marksist ideolojinin içindeki “praxis” yani uygulama boyutudur. Çünkü praxis “komşunu seveceksin” emrine ve Kilise otoritesine aykırı bir durumdur.⁷⁵ Ratzinger’in yanı sıra Papa II. John Paul da söz konusu teolojinin siyasete alet edilmesini eleştirmiştir. Ona göre toplumda barışı ve kardeşliği inşa etmek için politikaya girmenin bir anlamı yoktur. Çünkü Kilise kardeşlik ve barışı tesis edecek gücü kendi bünyesinde barındırır. Papa II. John burada Kurtuluş Teolojisini önlemek ve engellemek amacıyla olmayıp kullanılan ideolojinin uygun olmadığını ve ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁷⁶

Görüldüğü üzere Roma Katolik Kilisesi tarafından Kurtuluş Teolojisi, Marksist ideoloji ekseninde eleştirilmiştir. Ancak Kilisenin ve Katolik liderlerin dışında da Kurtuluş Teolojisi ağır şekilde eleştirilmiştir. Bu teolojiye yöneltilen eleştirilerin başında Tanrı’nın yalnızca fakirleri önemseydiği düşüncesi gelir. Buna ek olarak Kurtuluş Teolojisinin bölgesel nitelikte bir kurtuluşu hedeflemesi yer alır. Oysa ki

⁷⁴ Yel, “Geleniğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler”, 48.

⁷⁵ Yel, “Geleniğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler”, 49.

⁷⁶ Hebblethwaite, “Kurtuluş Teolojisi ve Roma Katolik Kilisesi”, 205-207.

kurtuluş sadece Latin Amerika'daki yoksullarla sınırlı kalmayıp tüm dünyadaki yoksulluğu içine almalıdır.⁷⁷

Tüm bunlardan ayrı olarak Kurtuluş Teolojisi araştırmacılarından Althaus-Reid, adalet ve eşitlik arayışında olan teologların yalnızca yoksulların yanında yer alarak toplumun içindeki kadınları ve heteroseksüelleri göz ardı etmelerinden dolayı “şarabı suya ve ekmeği de taşa” dönüştürdükleri iddiasıyla bu teolojiyi eleştirmiştir.⁷⁸

Kurtuluş Teolojisine karşı getirilen dinî ve toplumsal eleştirilerin yanında hükümetler de bu teolojiye karşı tavrı almışlardır. Özgürlükçü Hıristiyanlık inşa etmeye çalışan söz konusu teolojiye karşı en çok tepki gösteren devlet Amerika Birleşik Devletleri'dir. Dönemin ABD Başkanı Nixon 1969 yılında Latin Amerika'ya Nilson Rockefeller'i göndererek kıtadaki durumun rapor edilmesini istemiştir. Rockefeller raporunda Latin Amerika'da kiliselerin devrimi kullanabilecek güçte olduğunu ifade etmiştir. 1982 yılında ise ABD Başkanı Ronald Reagan tarafından ABD'nin Kurtuluş Teolojisine karşı dış politikasını korumak için “Santa Fe Belgesi” yayınlanmıştır. Yayınlanan bu belgeyle birlikte ABD'de Din ve Demokrasi Enstitüsü (IRD) adında Kurtuluş Teolojisine karşı ideolojik kampanya başlatacak bir kurum açılmıştır.⁷⁹

Sonuç olarak dinî, toplumsal ve siyasî açıdan hedef alınan Kurtuluş Teolojisi, Latin Amerika'da yoksulluğun reçetesini yazamamış olmasından ve bu yoksulluğu basit derecede ele almasından ötürü yetersiz görülmüştür.⁸⁰

10) Kurtuluş Teolojisinin Savunması

19.yy'da başlayan modernizm, etkisini Kilise ve cemaatler içinde göstermiştir. Modernizmin bu etkisi cemaatler arasında en çok “Katolik Kilisesinin Elitleri” olarak bilinen Cizvit Tarikatı üzerinde olmuştur. I. Vatikan Konsilinde ilan edilen “papanın yanılmazlığı” ilkesi Kilise'ye karşı bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu tepkilerin sebebi, 19.yy'da Kilise'nin hâlâ Orta Çağ'daki uygulamalarına devam etmesidir. Modern düşünce yapısına göre bu tavır, insanların ihtiyaçlarına cevap vermiyordu. Modernistlere göre İsa belirli bir dogma etrafında hareket

⁷⁷ Ronald H. Nash, *Liberation Theology* (Michigan: Mott Media, 1984), 243-244.

⁷⁸ Marcella Maria Althaus-Reid, “Kurtuluş Teolojisini Mitlerden Arındırmak: İktidar, Yoksulluk ve Cinsellik Üzerine Düşünceler”, çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 281-284.

⁷⁹ Boff & Boff, *Introducing Liberation Theology*, 86-87.

⁸⁰ Nash, *Liberation Theology*, 240.

eden ve hiyerarşik yapısı bulunan bir kilise inşa etmemiştir. Bu sebepten dolayı modernistler Kilise'nin hiyerarşik yapısını reddetmişlerdir. Aynı zamanda İsa'nın ölümünden sonra Tanrı'nın ilhamı havariler tarafından insanlara ulaştırılmıştır. Ancak son havarinin de ölmesiyle birlikte bu ilham Kutsal Ruh tarafından Kiliseye değil toplumun içindeki küçük gruplara ulaştırılmaya başlanmıştır. Kurtuluşu savunan teologlara göre bu küçük gruplar Kurtuluş Teolojisinin temelidir. Kutsal Ruh'un Tanrı'nın ilhamını doğrudan halka ilettiğine inanan teologlar, İsa'nın yeryüzündeki halefinin papa değil halkın kendisi olduğunu ifade etmişlerdir.⁸¹

Peter Hebblethwaite, 1971 yılının Kurtuluş Teolojisi için büyük önem arz ettiğini ve bu yılın bir dönüm noktası olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Papa VI. Paul bu yılda "Adalet ve Barış Papalık Konseyi" başkanına toplumsal şartların bir öğretisi altında toplanmaması gerektiğini vurgulayan ve toplumun demokratik yapısını korumaya yönelik "Octogesima Adveniens" isimli mektubu göndermiştir. Papa VI. Paul bu mektupta çağın gerekliliklerine göre hareket edilmesi ve bunun da yerel kiliseler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸²

Daha önce bahsedildiği şekilde Kurtuluş Teolojisine yapılan en şiddetli eleştiri Marksizm üzerindedir. Ancak kurtuluşu savunanlar açısından Marksizm toplumsal bir bilim ve bir araç olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda kurtuluşu savunan teologlar Marksist kavramları belli başlı bağlamları açıklayabilmek için kullanmışlardır. Marksizmi Latin Amerika'daki yoksulluğu izlemede tutarlı ve sistemli bir yol olarak değerlendirmişlerdir. Löwy'e göre kurtuluşu savunan teologların Marksist kavramları kullanmaları marksizmi savundukları anlamına gelmemektedir.⁸³ Bu teologlar, Kilise'nin iddia ettiği gibi Marksizmin içinde var olan "dinsizlik" ve "halkın afyonu" gibi kavramları kabul etmemişlerdir.⁸⁴

Söz konusu teologlara göre gerçek iman, Kitab-ı Mukaddes'i ruhani olarak anlamak ve anlatmakla değil onu yaşamakla gerçekleşir. Kitab-ı Mukaddes'i yaşamak ise ezilen halkın haklarını savunmakla bağdaştırılmıştır. Buna ek olarak; eğer bu manada bir anlayışa sahip olunmazsa gerçek imana sahip olunamayacağını ifade etmişlerdir. Bu açıdan kurtuluşu savunan teologlar, "ruhani olanın önceliğini" savunan gelenekçileri eleştirmektedirler.⁸⁵

⁸¹ Yel, "Geleneğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler", 49-50.

⁸² Hebblethwaite, "Kurtuluş Teolojisi ve Roma Katolik Kilisesi", 201.

⁸³ Löwy, *Marksizm ve Din Kurtuluş Teolojisi Meydan Okuyor*, 100-109.

⁸⁴ Aydınoglu, *Brezilya İşçi Partisi Deneyimi*, 100.

⁸⁵ Hebblethwaite, "Kurtuluş Teolojisi ve Roma Katolik Kilisesi", 204.

Kurtuluş Teolojisine getirilen eleştiriler arasında bu teolojinin modasının geçmiş olması da vardır. Ancak zengin ve fakir arasındaki fark II. Dünya savaşı ve sonrasında çıkan savaşlarla birlikte daha da fazla açılmaya başlamıştır. Savaşlarla birlikte gelen kültürel yozlaşma ise halkın çarmıha gerilmesi olarak değerlendirilmiştir. Kurtuluşu savunan teologlara göre söz konusu çarmıha gerilmeden sonra yeniden diriliş ancak Kurtuluş Teolojisiyle birlikte gerçekleşecektir.⁸⁶

Sonuç olarak Kurtuluş Teolojisi, şiddeti aşıl原因 veya Marksist ideolojiyi haklı çıkarmaya çalışan bir teoloji olmayıp yoksulların sosyo-ekonomik kurtuluşunu hedefleyen bir teolojidir.⁸⁷

11) Papa Francis'in Kurtuluş Teolojisine Bakışı

Jorge Mario Bergoglio 1936 yılında Arjantin'in Buenos Aires şehrinde doğmuştur. 1958 yılında Cizvit tarikatına katılmış, 1969 yılında rahip olarak kutsanmıştır. 1998 yılında Buenos Aires Başpiskoposu, 2001'de ise Papa II. John Paul tarafından da kardinal ilan edilmiştir. Kardinal Bergoglio, Papa XVI. Benedict'in 2013 yılında papalığı bırakmasının ardından papa seçilmiştir. Bergoglio papa olarak seçilince "Francis" ismini almıştır. Her seçilen papa bir papalık ismi kullanmıştır ve kullanılan bu isimler aynı zamanda papanın yürüteceği politikanın da bir göstergesidir. Kardinal Bergoglio'nun seçmiş olduğu bu isim Asisili Aziz Francis'in kurduğu "fakir tarikatı"na bir gönderme olması sebebiyle kafalarda soru işareti oluşturmuştur.⁸⁸ Papa Francis bu ismi Asisili Francis gibi insanların servete verdiği değer ve fakirlerin sevgisine karşı bir tepki olarak seçmiştir.⁸⁹

Latin Amerika Piskoposlar Konferansı'nda Arjantin özelinde Kurtuluş Teolojisinin bir yansıması olarak değerlendirilen ancak Kurtuluş Teolojisinden farklı olarak "Halk Teolojisi" (Teologia del Pueblo) ortaya atılmıştır. Bu teoloji siyasi olaylardan çok sosyal çatışma ve "birliğe" öncelik veren bir teolojidir. Kardinal Bergoglio papa olduktan sonra "birlik çatışma karşısında egemendir" ilkesini içinde barındıran "Evangelii Gaudium" belgesini yayınlamıştır. Papa Francis bu ilkeyle kölelik biçimlerini, çevresel bozulmayı ve yoksulluğu iyileştirmek

⁸⁶ Christopher Rowland, "Sonsöz: Kurtuluş Teolojisinin Geleceği", çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, Kurtuluş Teolojisi, ed. Christopher Rowland (İstanbul: Ayrintı Yayınları, 2011), 362-363.

⁸⁷ Sigmund, Liberation Theology At The Crossroads Democracy or Revolution?, 3.

⁸⁸ Çoban, Türk Papa Papa John XXIII, 289.

⁸⁹ Paul Moses/ Newsday, "Pope Francis, like Francis of Assisi, takes different path", erişim: 20.02.2020, <https://www.newsday.com/news/new-york/pope-francis-visit/pope-francis-like-francis-of-assisi-takes-different-path-1.10858207>.

hedefindedir. Papa “birliği” çeşitlendirilmiş ve hayat sunan bir ilke olarak değerlendirir.⁹⁰

Soğuk Savaş Dönemi’nden sonra Latin Amerika’daki birçok ülke ekonomik büyüme sağlayarak yoksulluğun önüne geçmeye çalışmıştır. Papa Francis, yaptığı bir toplantıda “para imparatorluğunu” yıkmakla ilgili çağrıda bulunmuştur. Daha önemlisi Francis, insanların bir evlerinin olmasını ve sosyal güvenlik haklarına sahip olmalarını “kutsal haklar” olarak görmüştür. Bazılarına göre Papanın bu tutumu Kurtuluş Teolojisinin ilkelerini iyileştirmek içindir.⁹¹

Kurtuluş Teolojisi ile Papa Francis’in ilişkisini tanımlamak çok kolay olmamakla birlikte Arjantin’de doğup büyümesi nedeniyle bu teolojiden etkilenmiştir. Söz konusu teolojinin çelişkili yanlarını reddeden Francis’in uygulamaları göz önüne alındığında Kurtuluş Teolojisinin temel argümanlarıyla uyumaktadır.⁹²

Soğuk Savaş’ın ardından önemini yitirmeye başlayan Kurtuluş Teolojisi Marksist devrimin arka planında kalmıştır. Bu sebepten dolayı Papa Francis Kurtuluş Teolojisinden uzaklaşmış ve ekonomik eşitsizliğe karşı duruş sergilemiştir. Aynı zamanda Arjantin’de doğup büyüyen Francis’in en derin dini duyguları orada gelişmiştir. Francis doğup büyüdüğü bölgelerde “El Papa Villero” (Gecekondulu Papası) olarak tanımlanmaktadır.⁹³ Rio de Janeiro’da ilk olarak yoksulları ziyaret ederek kendisinin ve Kilise’nin her daim yoksulların yanında olduğunu ifade etmiştir.⁹⁴

Papa Francis yoksulların haklarını devletlerarası toplantılarda ve yaptığı konuşmalarda dile getirmiştir. Buna binaen ABD Başkanı Barack Obama ile gerçekleştirdiği toplantıda gelir eşitsizliğinin azaltılmasına

⁹⁰ Ethna Regan, “The Bregoglian Principles: Pope Francis’ Dialectical Approach Political Theology”, *Religions* 10/12 (2019); 2-10.

⁹¹ Reed Johnson ve Rocca Francis X./ The Wall Street Journal, “World News: Pope to Press for Latin America’s Poor”, erişim: 18.02.2020, https://www.wsj.com/articles/pope-to-bring-his-message-to-latin-america-1435866542#comments_sector.

⁹² Moses/ Newsday, “Pope Francis, like Francis of Assisi, takes different path”, erişim: 20.02.2020, <https://www.newsday.com/news/new-york/pope-francis-visit/pope-francis-like-francis-of-assisi-takes-different-path-1.10858207>

⁹³ Reed Johnson ve Rocca Francis X./ The Wall Street Journal, “World News: Pope to Press for Latin America’s Poor”, erişim: 18.02.2020, https://www.wsj.com/articles/pope-to-bring-his-message-to-latin-america-1435866542#comments_sector.

⁹⁴ Juan Forero/ The Washington Post, “Pope Francis visits richest and poorest on first full day in Rio”, erişim: 19.02.2020, https://www.washingtonpost.com/world/the-americas/pope-visits-slum-says-rich-need-to-help/2013/07/25/2fb56e3a-f548-11e2-81fa-8e83b3864c36_story.html.

karşı destek istemiştir. Aynı zamanda Filipinler'e gerçekleştirdiği bir konuşmada sosyal adaleti vurgulayarak Kitab-ı Mukaddes'in bir emri olarak yoksulların çığılığına cevap verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁵

12) Kurtuluş Teolojisi Neden Başarılı Olamadı?

Roma Katolik Kilisesi yayınlanan *Gaudium Et Spes* isimli belgeyle Kilise ile dünya arasında bir diyalog oluşturmuş ve aynı zamanda fakir halk ile zengin halk arasındaki ekonomik eşitsizliği kınamıştır. Buna binaen 1970'li yıllarda ekonomik eşitsizliğe karşı bir duruş sergileyen ve bir taban hareketi olarak doğan Kurtuluş Teolojisi etkisini kaybetmiştir. Ancak Rowland'a göre Kurtuluş Teolojisi Kilise'nin içinde devam etmiş ve bu teolojiden esinlenilerek dünyada birçok teoloji ortaya konulmuştur.⁹⁶

Kurtuluşu savunan teologlar bu teolojik yolda Latin Amerika Kilisesini yoksulların savunucusu haline getirmek, insanların haklarını savunmak ve en önemlisi halkın özgüvenini kendilerine kazandırmak gibi başarılarla imza atmışlardır. Ancak başarıları olduğu kadar başarısızlıkları da söz konusudur. Marksist ideolojinin hakim olduğu El Salvador, Küba ve Nikaragua gibi bölgelerde gerçekleşen devrimleri desteklemeleri başarısızlıkları arasında yer alır. Ayrıca ekonomik kalkınma hedefi olan bu teolojinin liberal düşünce yapısından ve piyasa sisteminden habersizce hareket etmesi bir başka başarısızlığı olarak kabul edilmektedir.⁹⁷ Bununla birlikte Guatemala'da devletin küçük Hıristiyan gruplardan intikam almaya başlamasıyla Kurtuluş Teolojisi düşüşe geçmeye başlamıştır.⁹⁸

Leonardo Boff'a göre Kurtuluş Teolojisi tarihsel ve toplumsal kurtuluşu hedeflemesinden ötürü uzun yıllar hayata uygulanabilecek bir teoloji değildir.⁹⁹ 1980'li yıllarda Roma Katolik Kilisesi'nin Kurtuluş Teolojisine karşı daha disiplinli bir tutumu ve aynı zamanda Avrupa'da Marksist ideolojiye sahip rejimlerin çöküşe geçmesiyle birlikte söz konusu teoloji sarsıntıya uğramıştır.¹⁰⁰

⁹⁵ Joann Santiago/ The Philippines News Agency, "Pope Francis' call to help the poor, children already part of Aquino administration's program—Coloma", erişim: 19.02.2020, <https://www.canadianinquirer.net/2015/01/21/pope-francis-call-to-help-the-poor-children-already-part-of-aquino-administrations-program-coloma/>.

⁹⁶ Rowland, "Sonsöz: Kurtuluş Teolojisinin Geleceği", 360.

⁹⁷ Sigmund, *Liberation Theology At The Crossroads Democracy or Revolution?*, 198.

⁹⁸ Nadeau, "Cultural Resources for Theologies of Liberation: Local Responses to Global Challenges", 1-2.

⁹⁹ Boff & Boff, *Introducing Liberation Theology*, 91.

¹⁰⁰ Aydınoğlu, *Brezilya İşçi Partisi Deneyimi*, 103.

Globalleşen dünyada sadece Latin Amerika kıtasındaki sıkıntılara cevap aramaya çalışan Kurtuluş Teolojisi, bugünün dünyasında geride kalmıştır.

Sonuç

Dinlerin asıl hedefi kurtuluşa ulaşmak olup her dinin kendine has ama birbirine benzer kurtuluş anlayışları vardır. Bu açıdan Hıristiyanlıkta kurtuluş denince Kilisenin kurulmasından itibaren İsa'nın yalnızca Hıristiyanlığa mensup olanları kurtuluşa ulaştıracağını ifade eden manevi kurtuluş akla gelmektedir. Ancak Hıristiyanlığın içinde 1960'lı yıllarda Latin Amerika'da farklı bir kurtuluş öğretisi ortaya çıkmıştır. Bu kurtuluş öğretisi, toplumun içinde değersiz olarak görülen; yoksul, fakir ve sosyo-ekonomik seviyeleri düşük olan insanların adalet arayışının bir sesi olmuştur. Yani, arka planında manevî bir kurtuluşu barındıran insanların sosyal ve ekonomik açıdan değer görmesi için çabalayan ve adalet arayışında olan dünyevî bir kurtuluştur. Gustavo Gutierrez'in ortaya koyduğu "Teología de la Liberación" (Kurtuluş Teolojisi) isimli eserle ortaya çıkan bu teoloji, sınıfsal mücadelenin, diktatörlüklerin ve yoksulluğun baş gösterdiği Latin Amerika kıtasında ortaya çıkmıştır.

Bu teolojik anlayışı savunanlar, manevi kurtuluşun yalnızca dine inanmakla gerçekleşmeyeceğine, dine inanmanın yanında toplumdaki adaletsizliğe karşı durup, sınıf mücadelesini ortadan kaldırmakla olacağına inanmışlardır. Ancak bu teolojiyi ön plana çıkaran şey tam olarak bu değildir. Bu teolojiyi diğer teolojilerden daha değerli kılan şey; toplumdaki adaleti ve ekonomik eşitliği sağlarken bunu Marksist ideolojiyi kullanarak yapmasıdır. Aslında Kurtuluş Teolojisi Marksist ideolojiyi kullanmakla birlikte Roma Katolik Kilisesi'nin direkt hedefi haline gelmiştir. Çünkü Kiliseye göre Marksizm ateistlik olarak algılanır. Ancak buna rağmen Marksist ideoloji içindeki "sınıf mücadelesi" ve "praxis" kavramlarını kullanan teologlar Latin Amerika'daki yerel kiliselerin içinde Taban Cemaatlerini kurarak faaliyetlerini gerçekleştirdiler. Aslında bu noktada Kurtuluş Teolojisi kendiyi çatışmıştır. Çünkü toplumdaki sınıfsal mücadeleyi yine sınıfsal bir mücadeleyle kaldırmaya çalışmak yanlıştır. Yani söz konusu teolojinin amacı güzel ama yöntemi hatalıdır. Buna ek olarak Kurtuluş teolojisi ezilen halkın adalet arayışı olarak görülse de tek ve dar bir pencereden kıta sorunlarına bakmış olması açısından yetersizdir.

Bugün Kurtuluş Teolojisinin yoksulların yanında yer alma, onların haklarını gözetme gibi meseleleri Papa Francis tarafından devam

ettirilmektedir. Ancak Papa Francis'in bu siyaseti Kurtuluş Teolojisini devam ettirdiği anlamına gelmez. Buna ek olarak Kurtuluş teolojisinin pratik yöne olan Taban Cemaatleri bugün varlığını bir dernek olarak devam ettirmektedir.

1960'lı yıllarda ortaya çıkan bu hareketin bugün halen daha devam edip etmediği tartışma konusudur. Ancak bize göre bu hareket, Kilisenin çağın gerekliliklerine göre hareket etmesi, değişen ve gelişen dünya düzeniyle birlikte arka planda kalmış başarısız bir teolojidir.

Kaynakça

- Akdal, Hüseyin Ahsen. *Kurtuluş Teolojisi Hareketinin Düşünsel ve Toplumsal Kaynakları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2014.
- Alberigo, Giuseppe. "The Christian Situation after Vatican II". Çev. Matthew I. O'Connell, *The Reception Of Vatican II*, ed. Giuseppe Alberigo v.dğr. Washington: The Catholic University of America Press, 1987, 1-24.
- Althaus-Reid, Marcella Maria. "Kurtuluş Teolojisini Mitlerden Arındırmak: İktidar, Yoksulluk ve Cinsellik Üzerine Düşünceler". Çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, 277-289.
- Aman, Kenneth. "Marxism(s) in Liberation Theology". *CrossCurrents* 34/4 (1985): 427-438.
- Aydın, Fuat. "Dinlerde Kurtuluş Anlayışı (Teorik Bir Giriş Denemesi)". *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2015): 71-101.
- Aydın, Mahmut. *İsa Tanrı mı? İnsan mı? Çağdaş Hıristiyan Düşüncesinde İsa-Mesih'in Konumu Sorunu*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Aydinoğlu, Ergun. *Brezilya İşçi Partisi Deneyimi*. İstanbul: Belge Yayınları, 1991.
- Berryman, P. & J. P. Hogan. "Liberation Theology in Latin America". *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson & Joann Cerrito, Washington: Thomson Gale, 2003, 8: 546-550.
- Boff, Leonardo & Clodovis Boff. *Introducing Liberation Theology*. Çev. Paul Burns, New York: Orbis Books, 1989.
- Brown, Harold O. J. "What is Liberation Theology?". *Liberation Theology*, ed. Ronald H. Nash, Michigan: Mott Media, 1984, 1-16.
- Çoban, Bekir Zakir. *Geçmişten Günümüze Papalık*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Çoban, Bekir Zakir. *Türk Papa Papa John XXIII (Angelo Giuseppe Roncalli)*. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Forero, Juan./The Washington Post. "Pope Francis visits richest and poorest on first full day in Rio". Erişim: 19.02.2020, https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/pope-visits-slum-says-rich-need-to-help/2013/07/25/2fb56e3a-f548-11e2-81fa-8e83b3864c36_story.html.

- Galilea, Segundo. "Latin America in the Medellin and Puebla Conferences: An Example of Selective and Creative Reception of Vatican II". Çev. Matthew I. O'Connell, *The Reception Of Vatican II*, ed. Giuseppe Alberigo v.dğr., Washington: The Catholic University of America Press, 1987, 59-73.
- Gutierrez, Gustavo. "Kurtuluş Teolojisinin Kapsamı ve Görevi". Çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, 35-55.
- Gutierrez, Gustavo. "The Church and the Poor: A Latin American Perspective". Çev. Matthew I. O'Connell, *The Reception Of Vatican II*, ed. Giuseppe Alberigo v.dğr., Washington: The Catholic University of America Press, 1987, 171-193.
- Gutierrez, Gustavo. *A Theology of Liberation History, Politics and Salvation*. Ed. Caridad Inda & John Eagleson, New York: Orbis Books, 1973.
- Hebblethwaite, Peter. "Kurtuluş Teolojisi ve Roma Katolik Kilisesi". Çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, 199-220.
- Johnson, Reed ve Rocca Francis X./ *The Wall Street Journal*, "World News: Pope to Press for Latin America's Poor". Erişim: 18.02.2020, https://www.wsj.com/articles/pope-to-bring-his-message-to-latin-america-1435866542#comments_sector.
- Kilpatrick, T. B. "Salvation". *The Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, Edinburgh: Macmillan & Free Press, 1998, 11: 110-131.
- Klaiber, Jeffrey L. "Prophets and Populists: Liberation Theology, 1968-1988". *The Americas* 46/1 (1989): 1-15.
- Kristenson, Olle. *Pastor In The Shadow Of Violence: Gustavo Gutierrez as a Public Pastoral Theologian in Peru in the 1980s and 1990s*. Upsala: Uppsala Universitet, 2009.
- Löwy, Michael. *Latin Amerika Marksizmi*. Çev. İrfan Cüre, İstanbul: Belge Yayınları, 1998.
- Löwy, Micheal. *Marksizm ve Din Kurtuluş Teolojisi Meydan Okuyor*. Çev. İrfan Cüre, İstanbul: Belge Yayınları, 1996.
- McGovern, Arthur F. "Gustavo Gutierrez, An Introduction to Liberation Theology by Robert McAfee Brown". *Journal of Church and State* 33/1 (1991): 142-143.
- Moylan, Tom. "Mission Impossible? Liberation Theology And Utopian Praxis". *Utopian Studies* 3/1 (1991): 20-30.
- Moses, Paul./ *Newsday*, "Pope Francis, like Francis of Assisi, takes different path". Erişim: 20.02.2020 <https://www.newsday.com/news/new-york/pope-francis-visit/pope-francis-like-francis-of-assisi-takes-different-path-1.10858207>.
- Nadeau, Kathy. "Cultural Resources for Theologies of Liberation: Local Responses to Global Challenges". *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/1 (2002): 1-3.
- Nash, Ronald H. "The Christian Choice Between Capitalism and Socialism". *Liberation Theology*, ed. Ronald H. Nash, Michigan: Mott Media, 1984, 45-69.
- Pelikan, Jaroslav. "Christianity". *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York: Macmillan & Free Press, 1987, 3: 356-357.

- Rahner, Karl & Adolf Darlap. "Justification". *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York: Macmillan & Free Press, 1987, 8: 215-219.
- Regan, Ethna. "The Bregoglian Principles: Pope Francis' Dialectical Approach Political Theology". *Religions* 10/12 (2019): 2-10.
- Rooy, Sidney H. "Cristianity: Cristianity in Latin America". *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York: Thomson Gale, 1987, 3: 387-398.
- Rowland, Chistopher. "Giriş: Kurtuluş Teolojisi". Çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011: 19-34.
- Rowland, Christopher. "Sonsöz: Kurtuluş Teolojisinin Geleceği". Çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011: 360-364.
- Santiago, Joann./ The Philippines News Agency, "Pope Francis' call to help the poor, children already part of Aquino administration's program—Coloma". Erişim: 19.02.2020, <https://www.canadianinquirer.net/2015/01/21/pope-francis-call-to-help-the-poor-children-already-part-of-aquino-administrations-program-coloma/>.
- Sigmund, Paul E. *Liberation Theology At The Crossroads Democracy or Revolution?*, New York: Oxford University Press, 1990.
- Smart, Ninian. "Soteriology". *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York: Macmillan & Free Press, 1987, 13: 418-423.
- Sobrinho, John. *Jesus The Liberator: A Historical-Theological Reading of Jesus of Nazareth*. Çev. Paul Burns & Francis Mc Donagh, New York: Orbis Books, 1993.
- Villa-Vicencio, Charles. "Kurtuluş ve Yeniden Yapılanma: Tamamlanmamış Program". Çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011: 290-315.
- Von Sinner, Rudolf. "Leonardo Boff – a Protestant Catholic". *Cultural Encounters* 3/2 (2007): 9-25.
- West, Gerald. "İncil ve Yoksullar: Teolojiyi Uygulamanın Yeni Yolu". Çev. M. F. Karakaya & S. Altınçekiç, *Kurtuluş Teolojisi*, ed. Christopher Rowland, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011: 154-179.
- Yazçıçek, Ramazan. "Kurtuluş Teolojisi'nden Hareketle İslami Bir Kurtuluş Teolojisi İmkânı". *Tezkire, Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi* 40/1 (2004): 68-91.
- Yel, Ali Murat. "Geleneğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler". *Divan Dergisi* 3/5 (1998/2): 33-55.